

URBANISTICKÁ VÝROČÍ

červenec - srpen 2000

Poslední měsíce uplývajícího dvacátého století již nenechávají nikoho na pochybách, že nejvýznamnější postavou architektury a urbanismu tohoto století byl a zůstane Charles-Édouard Jeanneret, známý pod jménem Le Corbusier, které si osvojil po jednom ze svých předků.

Od jeho smrti sice již uplývá v letošním srpnu 35 let, avšak ani v průběhu celé poslední třetiny století se v našem oboru neobjevila osobnost, která by jej zastínila. Naopak určitý časový odstup umožňuje vidět Le Corbusiera v širších vývojových a mezinárodních souvislostech. Nejde přitom o nějaké srovnávání absolutních kvalit jeho díla s dalšími velkými tvůrci dvacátého století. Tím nejpodstatnějším je, že se právě v jeho tvůrčí dráze nejzřetelněji projeví jak základní přínosy, tak i konflikty a rozpory moderní architektonické avantgardy.

Výročí Le Corbusierova úmrtí připadá přitom symbolicky na poslední rok toho století, jehož architekturu a urbanismus tak podstatně spoluvytvářel a ovlivnil. Při jeho veškerém významu však nelze zapomínat ani na další jména našeho oboru.

Ze vzdálenější minulosti to je anglický učenec **Robert Hooke** (18. 7. 1635 - 3. 3. 1703), jehož uplatnění má typické znaky jeho doby. Ve svých 18 letech začal úspěšná studia v Oxfordu, kde se seznámil s Christopherem Wrenem a Robertem Boylem. Časný věhlas jej roku 1662 přivedl do čela vědeckého experimentování v Královské učené společnosti a brzy poté k profesuře geometrie na Gresham College.

Svou všestrannou vzdělanost uplatnil po velkém požáru Londýna v roce 1666, kdy předložil svůj návrh na obnovu a přestavbu tohoto města. K realizaci byla vybrána Wrenova klasicistní koncepce, avšak ani ta nebyla nakonec uplatněna. Přínos Wrena a Hooke byl oceněn tím, že byli oba povoláni do tříčlenné řídicí komise pro obnovu Londýna, zřízené podle tehdy přijatého zákona, a zároveň spolupracovali na mnoha projektech jednotlivých objektů.

Hookův racionálně koncipovaný šachovnicový plán s křížem hlavních ulic vyhovoval dobovému vkusu a byl tehdy publikován. Stal se zejména na území tehdejších britských kolonií inspirací pro některé projekty nových měst, z nichž je nejznámější roku 1681 založená americká Filadelfie. Hooke se ovšem neprestal up-

latňovat v přírodních vědách a v letech 1677 až 1682 zaujímal významnou pozici tajemníka Královské učené společnosti.

Do dvacátého století nás přenáší jen o něco starší Le Corbusierův současník - před půlstoletím zemřelý, snad vůbec nejznámější finský architekt, **Gottlieb Eliel Saarinen** (20. 8. 1873 - 1. 7. 1950). Již v necelých třiceti získal se svými spolužáky prvou cenu v soutěži na finský pavilon pro Světovou výstavu v Paříži v roce 1900 a pak již následoval sled projektů a realizací, které od roku 1904 zpracovával ve své vlastní kanceláři. Zprvu se pokoušel v dobovém duchu o jakýsi národní sloh, zřetelný například v roce 1909 dokončeném helsinském hlavním nádraží. Je však především považován ve své zemi za zakladatele moderní architektury, kterou uplatňoval ve svých pozdějších dílech. Patří mezi ně druhá cena - prvou získal historizující návrh amerických architektů - v dodnes připomínané soutěži na mrakodrap Chicago Tribune z roku 1922. Toto ocenění jej spolu s jeho manželkou - sochařkou - a synem Eerem - později slavným americkým architektem - přivedlo do USA, kde dále pokračoval ve své práci. Z americké epochy jeho života si zaslouží zaznamenání z roku 1925 romanticky řešená koncepce areálu i jednotlivých objektů známé Cranbrook Academy u Detroitu.

Saarinen se brzy a také úspěšně začal zabývat urbanismem a zejména řešením celkových koncepcí rozvoje měst. Roku 1911 v Budapešti na architektonickém semináři jako svou prvou urbanistickou studii vypracoval v Sitteho duchu návrh na úpravu radničního náměstí. V tomtéž roce se stal poradcem pro urbanistický plán Tallinu a především se účastnil velké mezinárodní soutěže na nové australské hlavní město Canberru. V ní získal mezi 137 předloženými projekty druhou cenu, přičemž porota především oceňovala jeho řešení městského centra.

Z mnoha dalších urbanistických prací se nejčastěji připomíná jeho celkový plán pro Helsinky z roku 1918. V něm spolu s B. Jungem plně rozvinul svou představu „organické decentralizace“, pro niž nabízely přírodní podmínky města lákavě

Eliel a Eero Saarinen a Swanson, 1947: Stockbridge (Massachusetts), Budova opery

předpoklady. Podstata spočívala v rozčlenění velkého města do soustavy v Sitteho duchu individuálně řešených městských celků, oddělených zelení a vodními plochami. Tento princip uplatňoval i za své americké éry například v plánu pro Detroit z roku 1933 nebo pro Chicago o dva roky později.

Saarinenova koncepce organické městské struktury patří mezi ty přínosy urbanistických teorií dvacátého století, které si nejen zachovávají až dodnes svou podnětnost, ale dokonce s rostoucím důrazem na ekologické aspekty lidmi vytvářeného umělého prostředí nabývají na aktuálnosti a významu.

Na prahu 20. století začal působit v hnutí zahradních měst jeden z prvních stoupců Ebenezera Howarda **Charles Benjamin Purdom** (15. 10. 1883 - 8. 7. 1965). Již v roce 1902 vstoupil do řad společnosti „Garden City Pioneer Co.“, která budovala prvé zahradní město Letchworth, do kterého také v následujícím roce přesídlil. Roku 1919 se stal tajemníkem Mezinárodní společnosti pro zahradní města a plánování měst a zejména se významně podílel na znovuoživení myšlenky zahradních měst po 1. světové válce. V nejdůležitějších letech výstavby druhého zahradního města byl Welwyn jeho finančním ředitelem a již roku 1921 do něj přesídlil. V následující době zastával řadu důležitých funkcí v hnutí zahradních měst; toto jeho celoživotní působení se promítlo i do publikační činnosti. V roce 1913 vyšel jeho spis „Zahradní město“. Snad vůbec nejlepším pramenem ke zrodu a počátečnímu vývoji myšlenky zahradních měst v Británii i ve světě je dodnes jeho, v roce 1925 vydaná, obsažná kniha „Výstavba satelitních měst“, kterou pro 2. vydání v roce 1949 dále doplnil. V této knize lze nalézt jak širší demografické a regionální souvislosti hnutí zahradních měst, tak i záznam praktických organizačních a finančních okolností jeho zrodu.

Nyní se již můžeme věnovat osobnosti **Le Corbusiera** (5. 10. 1887 - 27. 8. 1965) - i když nelze v tomto krátkém přehledu výročí zaznamenat celou rozsáhlou činnost tohoto, ve Švýcarsku narozeného, architekta. Neprošel sice nikdy žádnou architektonickou školou v obvyklém smyslu, avšak přitom měl to štěstí, že se na počátku své dráhy mohl inspirovat myšlenkami a díly mnoha zakladatelů evropské mod-

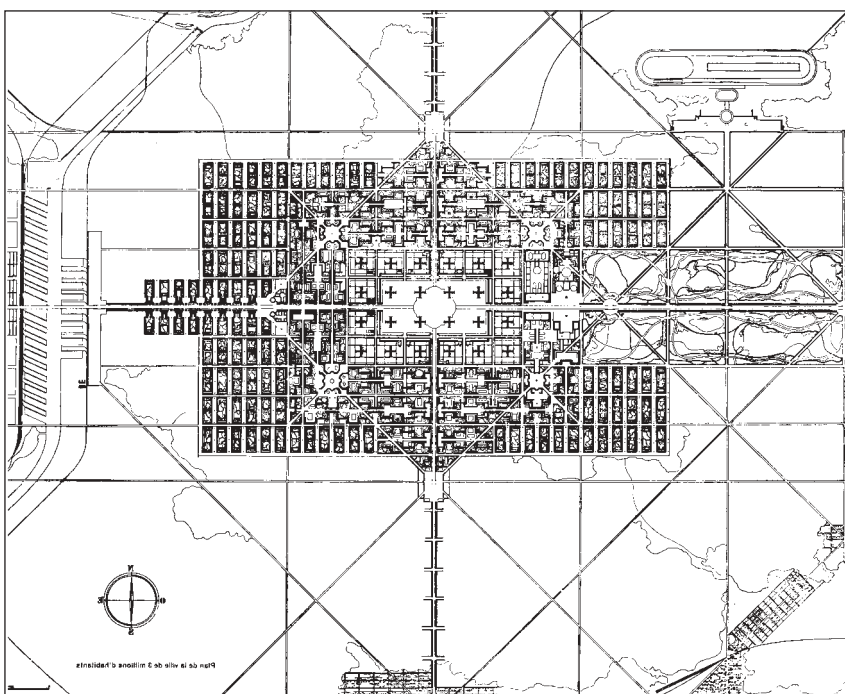
G.E. Saarinen a kol. 1906 - 1916: Helsinky - nádraží

erní architektury. Dostal se do kontaktu s Werkbundem, pracoval u P. Behrense, kde se sprátil s W. Gropiem. Rozpoznal význam Garnierova projektu Průmyslového města z let 1901 - 1904, v němž našel většinu jím později uplatňovaných principů: funkční členění města, zrušení tradičních bloků a koridorových ulic, použití železového betonu, rovné střechy se zelení, průběžná okna a domy na sloupech. Další podněty našel během své práce v atelieru J. Hoffmanna ve Vídni, kdy v ní působil A. Loos, stejně jako v atelieru G. Perreta, který se tehdy zabýval

projekty mrakodrapových předměstí pro Paříž.

Nemenší význam pro něj měly studijní cesty po Evropě včetně blízkého Orientu. Při své cestě na Balkán se v květnu 1911 poprvé zastavil i v Praze. Jeho putování po Evropě skončilo v roce 1917 rozhodnutím usadit se v Paříži, kde se dostal do kontaktu s představiteli evropské umělecké avantgardy.

Kromě projektů jednotlivých budov - zprvu jen skromných vil, se Le Corbusier brzy věnoval moderním urbanistickým koncepcím. Na toto téma psal spolu s A. Ozenfantem studie do jimi vydávaného ča-

Le Corbusier: Půdorysné schéma současného města pro tři miliony obyvatel

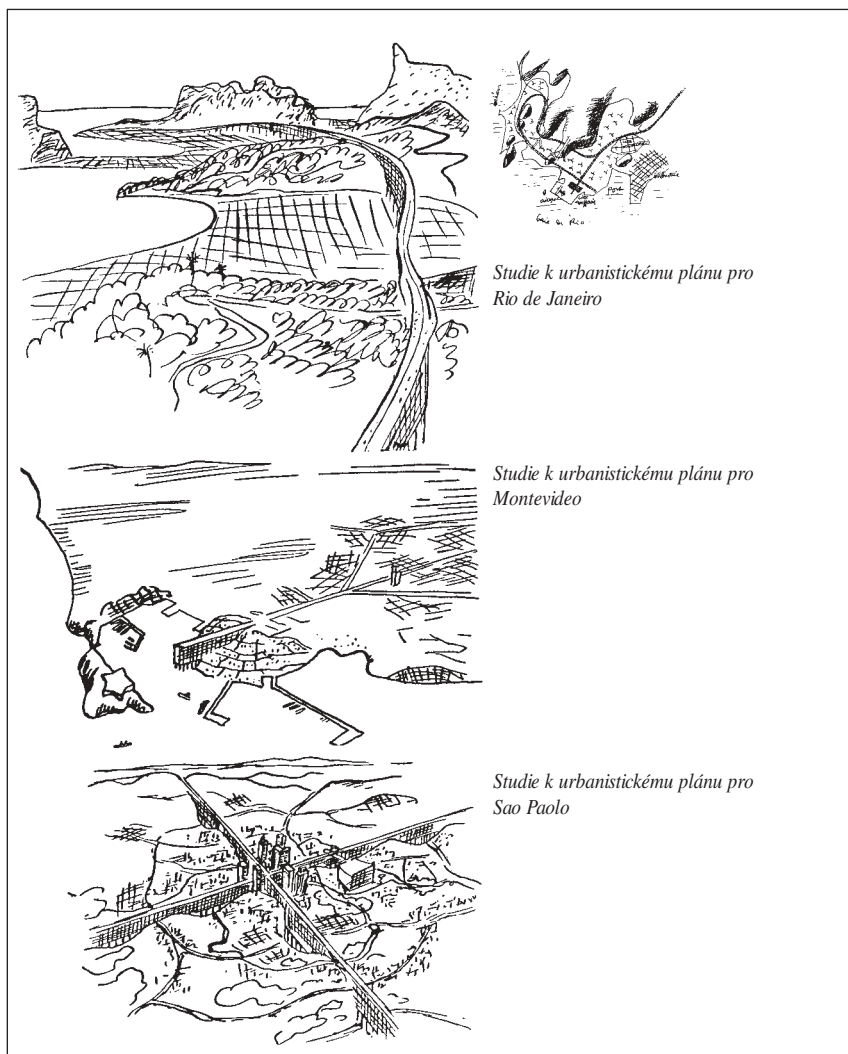
sopisu *L'Esprit Nouveau*. Svě názory a představy souborně vyjádřil roku 1924 v knize „Urbanisme“, která se stejně jako jeho o rok dřívější klíčové dílo „*Vers une architecture*“ nedočkala doposud svého vydání v češtině.

Širší veřejnosti představil Le Corbusier své práce na Výstavě dekorativních umění v Paříži v roce 1925. V jeho a Ozenfantově pavilonu *L'Esprit Nouveau* byl hlavním exponátem projekt města pro 3 miliony obyvatel, v němž poprvé souborně vyjádřil koncepci „vertikálního zahradního města“ - to znamená mrakodrapového města v zeleni. Dalším předvedeným projektem byl Plan Voisin de Paris, nazvaný podle sponzora - významného francouzského průmyslníka. Předpokládal v něm demolici podstatné části historického jádra Paříže a využití takto uvolněné plochy pro mrakodrapy. V obou těchto projektech bylo stejně jako ve vystavených návrzích jednotlivých obytných domů obsaženo mnohé, co se později stalo základem funkcionalistické architektury - včetně jejího opomíjení hodnot historických městských struktur.

Další důležitou událostí byla Le Corbusierova účast na projektu sídliště Weissenhof ve Stuttgartu v roce 1927, která se stala o rok později podnětem pro založení Mezinárodní organizace avantgardních architektů CIAM - Kongresy moderní architektury. Tam zřejmě podstatně ovlivnil již prvé programové prohlášení, stejně jako všechny další dokumenty CIAM. Mezi nimi má pro urbanismus mimořádný význam Athénská charta z roku 1933, formulující principy funkcionalistického města.

Pro rozšíření myšlenek moderního urbanismu měla značný význam jeho cesta po Jižní Americe, stejně jako návštěva New Yorku, kde byl zklamán tím, že jsou mrakodrapy tak malé. Kromě stavby Centrosojuzu v Moskvě se v roce 1930 účastnil mezinárodní soutěže na generální plán Moskvy a svůj soutěžní projekt později prezentoval pod názvem Zářící město ve stejnojmenné publikaci. Měl výrazné kontakty s ruskými avantgardními architekty a například s M. J. Ginsburgem si vyměňoval dopisy o principech socialistického města.

Ve 20. a 30. letech pokračovaly Le Corbusierovy kontakty s Československem, na nichž měl velký podíl Josef Šíma a později Karel Teige. V roce 1925 navštívil Le Corbusier znovu Prahu a dále Brno, přičemž v obou městech přednášel. Znovu se cestou do Moskvy zastavil

Studie k urbanistickému plánu pro Rio de Janeiro

Studie k urbanistickému plánu pro Montevideo

Studie k urbanistickému plánu pro Sao Paulo

Le Corbusier

v Praze v roce 1928, kde si prohlédl prvé funkcionalistické realizace jako byl např. Veletržní palác. Účastnil se zde Kongresu intelektuálů a zároveň měl několik veřejných vystoupení, jako byla pro členy Devětsílu přednáška „Technika jako základ lyrismu“.

V polovině 30. let nabídl Le Corbusier svou spolupráci T. Baťovi a po osobní návštěvě ve Zlíně vypracoval návrh na urbanistickou koncepci dalšího rozvoje Zlína formou lineárního města mezi Zlínem a Otrokovicemi. Ve svém projektování pro Baťu pokračoval i dále a např. v roce 1937 vypracoval projekt pavilonu firmy Baťa pro Světovou výstavu v Paříži. Tato spolupráce však nevedla k žádné realizaci, ale spíše k oboustrannému zklamání.

Le Corbusierovým atelierem prošli i někteří čeští architekti. Snad nejvíce se uplatnil F. Sammer, který pracoval spolu s N. Kollim na moskevském Centrosojuzu a později na velkém urbanistickém projektu Plán Obus pro Alžír.

Nejen krátkou zmínku by si zasloužily Le Corbusierovy urbanistické práce z 2. poloviny 20. století. Patří mezi ně nejen několik velmi zajímavých, i když opomíjených knih, ale také například podstatný podíl na výstavbě indického Čandigarhu i na dalších projektech a realizacích.

Le Corbusierova osobnost by však neměla zastínit ostatní tvůrce, kteří mají pro náš obor nesporný význam. Z českých architektů a urbanistů to je **Vladimír Zákrejs** (31. 7. 1880 - 18. 7. 1948). Lze jen litovat, že dodnes nebyla zpracována biografie tohoto pražského rodáka, jehož studie rozvojového plánu Hradce Králové předcházela a předjímala mnohem slavnější plán Gočárův. Kromě mnoha urbanistických projektů neztratil význam jeho překlad Wagnerova spisu „Moderní architektura“ v roce 1907 a v tomtéž roce jeho námět na vytvoření Velké Prahy, publikovaný v Pokrokové revui pod názvem „Rozvoj velkoměsta. Příspěvek k řešení problému Velké Prahy“.

Praze je věnována též Zákrejsova studie „Praha budoucí. Projekty zítřka“, v níž již roku 1922 - o čtyřicet let dříve než tomu bylo v Paříži - formuloval princip paralelního města. Pro vývoj územního plánování v naší zemi si uchovává význam též jeho studie „Vědecké základy stavby měst“, vypracovaná při příležitosti za-

ložení Ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce, stejně jako publikace „Plány upravovací“ z roku 1923.

Své přání a pozdravy zasiláme do Vídně k osmdesátinám **Antonu Sedovi** (nar. 28. 8. 1920), který stál po tři desetiletí v rozhodujících pozicích při plánování

a výstavbě rakouského hlavního města. Nikdy přitom nezapomínal na původ svých předků a zejména po roce 1989 je při vší své skromnosti vždy hotov odborně pomoci a poradit těm, kteří se na něj z naší země obracejí.

Jiří Hruža